

јима је стално присутна и доминантна зависност од аграрне привреде. Ову чињеницу морамо имати пред очима и кад говоримо о радничком покрету и развоју социјалистичких идеја у Босни и Херцеговини до првог свјетског рата. Овдје је Недим Шарац споменуо један интересантан став босанско-херцеговачке социјалдемократије, који сматрам веома значајним. Социјалдемократија је позивала прогресивнији дио грађанства у борбу против феудалних елемената који су означени као основна сметња социјалног и политичког развоја земље. Овим позивом социјалдемократија је покушала да изиђе из ускокласних оквира и на тај начин прошири фронт политичке борбе. У томе није успјела, остала је у мањини и усамљена, јер грађански кругови нису реаговали на њене позиве.

Мислим да сва овдје покренута питања заслужују да буду истражена и обрађена у историји народа Босне и Херцеговине.

Др Нусрет Шехић

ПРОБЛЕМ УНУТРАШЊЕ И СПОЉНЕ КОЛОНИЗАЦИЈЕ У ПОЛИТИЦИ АУТОНОМНОГ ПОКРЕТА МУСЛИМАНА*

Проблем етничких промјена и миграција, што је предмет ове наше расправе, присутан је био на одређен начин и у покрету босанско-херцеговачких Муслимана за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију.

У нашој историографији придаван је, све донедавно, већи значај оном дијелу програма муслиманског аутономног покрета под аустроугарском окупацијом, који се односио на захтјеве за аутономијом вјерских и вакуфско-меарифских институција, као и питању мешихата, односно проблему односа исламске вјерске заједнице у Босни и Херцеговини према шејх-ул-исламу у Цариграду. Тек недавно је озбиљније упозорио проф. Фердо Хауптман на чињеницу да је поменути покрет уградио у свој програм и низ веома значајних захтјева који излазе из оквира чисте борбе за вјерско-школска питања и битно задиру у проблематику аграрно-имовинских односа, као и питању унутарње и спољне колонизације.¹⁾ Овај други дио својих захтјева актуелизира вођство муслиманског аутономног покрета, нарочито од 1905. године, када је у њему иницијативу и вођство потпуно преузела беговска група на челу са Али-бегом Фирдусом. Раније вођство аутономног

* Дискусија достављена накнадно у форми писаног прилога

1. *Борба Муслимана Босне и Херцеговине за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију*. Изд. Архив СР Босне и Херцеговине. Грађа за проучавање политичких, културних и социјално-економских питања из прошлости Босне и Херцеговине (XIX и XX вијека). Том. III. Сабрао и уредио Фердо Хауптман, Сарајево 1967. стр. 26 – 2; Фердо Хауптман: *Регулација земљишног посједа у Босни и Херцеговини и почеци насељавања страних сељака у доба аустроугарске владавине*. Годишњак Друштва историчара БиХ, Год. XVI, Сарајево, 1965, стр. 153.

покрета, коме је на челу стајао бивши муфтија Али Фехми Џабић, инсистирало је углавном на остварењу оних захтјева који се односе на питање вјерске и вакуфско-меарифске аутономије.

Проблематика из сфере аграрно-имовинских односа у муслиманском аутономном покрету третирана је и раније у њиховим меморандумима, представкама и жалбама. И у првим преговорима које је вођство покрета, предвођено тада муфтијом Џабићем, водило са представницима Земаљске владе 1901. године, било је ријечи и о одређеним питањима која се односе на аграрно-имовинске проблеме, али је то тада, ипак, имало периферан значај и представници Земаљске владе саслушали су те муслиманске захтјеве више као занимљиву информацију. И тада, ни са једне стране, није се ни инсистирало да се о тим питањима донесу ике одређене одлуке.²⁾

Од 1905. године, када беговска струја у Муслиманском покрету преузима сигурно вођство, све се више наглашавају у програмској оријентацији муслиманских земљишних посједника, који и имају главну ријеч у цјелокупиој овој акцији, такви захтјеви, који се односе на питање признавања мулковиог обиљежја земљишта, које је ступањем на снагу Закона о земљишним књигама 1884. године убиљежавано као ерази мирија, односно као ерарно земљиште. С тим у вези су даље питање регулисања шумског посједа и проблем излучивања опћинских шума и пашњака из ерарног земљишта, даље питање паушалирања десетине и, најзад, колониизациона политика окупационе управе.

С обзиром на тему, која је овом приликом предмет наше пажње, осврнућу се нешто детаљније на проблем унутрашње и спољне колонизације у политици муслиманског аутономног покрета.

Са више значаја и детаљније први пут је вођство муслиманског аутономног покрета третирано аустроугарску колониизациону политику у Босни и Херцеговини у свом меморандуму из 1906. године, који је био достављен делегацијама угарског и аустријског парламента у Будимпешти. У том документу се, поред осталог, истиче како је окупациона управа, увођењем грунтовница, присвојила од појединаца и читавих села велике комплексе земљишта, шуме, пашњаке и балталике и додијелила их бесплатно или уз минималну накнаду странцима који се населише као колонисти. По оцјени аутора овог документа, насељавање колониста, посебно на подручју котара Прњавор, Градишка, Дервента, Бијељина и Брчко, узело је толико маха да је то онемогућило домаће становништво да се бави сточарством, а у једном котару насељавање страних колониста добило је такве забрињавајуће размјере, да је њихов број готово премашио број домаћег становништва.³⁾

Поменути меморандум, који је веома брижљиво састављен, а садржи најоштрију осуду окупационе управе у Босни и Херцеговини, па су власти забраниле његово растурање, био је ипак подлога за нове преговоре вођства муслиманског аутономиог покрета са представницима Земаљске владе, који су одржани првих мјесеци 1908. године у Сарајеву.

2. Види мој чланак, *Покрет Муслимана за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију у свјетлу преговора са Земаљском владом за Босну и Херцеговину 1901. године*, Прилози Института за историју, Сарајево, год. IX/1, 1973, стр. 147 – 150.

3. Меморандум босанскохерцеговачког муслиманског народа упућен државним одборима угарског и аустријског сабора у Будимпешти године 1906, – Загреб 1906, стр. 28.

У току преговора између представника Земаљске владе и муслиманског аутономног покрета разматрано је посебно питање унутрашње и спољне колонизације у Босни и Херцеговини и обје стране изложиле су своје приједлоге за регулисање овог питања. Треба одмах рећи да су становишта окупационе управе у Босни и Херцеговини у погледу мотива и стварних намјера, као и резултата које је њена колонизациона политика имала, у суштини била крајње супротна становшту вођства муслиманског аутономног покрета. У преговорима са муслиманском делегацијом представници Земаљске владе су наглашавали да је колонизациона политика мотивисана жељом да се унаприједи пољопривредна производња у Босни и Херцеговини, која је, с обзиром на недовољну структуру земљишта, заостала и неразвијена. Та структура, исказана подацима, изгледала је тако што је од укупно 5,100.000 хектара земљишта отпадало на шуму 2,600.000 хектара, што у проценту износи 52%. Од тог износа сељацима се могло подијелити 10%, тј. 260.000 хектара.⁴⁾ Посебно је, по оцјени владиних представника, била неповољна структура земљишног посједа на подручју мостарског округа. Ту је преко 2.000 сеоских муслиманских породица располагало земљиштем које у просјеку није прелазило 2 хектара, а преко 1.700 кметских селишта располагало је земљиштем које је било испод 2 хектара.⁵⁾ Наведене околности су утицале да окупациона управа прво прибјегне унутарњој колонизацији домаћег становништва. Домаћим колонистима додјељивало се државно земљиште које није било оптерећено сервитутом дрварења и испаше. На тој основи су настале прве колоније 1894. године у котару Прњавор (Инегол, Брњавица, Ситнеж и Селнште), а нешто касније у котару Бијељина. Овдје треба разликовати домаће колонисте, који су се селили из свог краја у други котар и тамо добијали земљу, од оних колониста који су уз свој већ постојећи посјед добијали дио ерарне земље. Укупно су до краја 1907. преселиле 394 домаће породице, од тога броја 238 муслиманских са укупно 1.882 чланова. Њима је додијељено земљиште са укупно 2.835 хектара. Далеко већи број домаћих колониста добило је ерарну земљу уз свој ранији посјед, што показује да су се домаћи сељаци нерадо селили. Тако је 3.937 домаћих породица са укупно 22.494 лица добило уз свој посјед 8.792 хектара површине.⁶⁾ Домаћим колонистима се у прво вријеме из земаљских средстава набављала стока за приплод и вучу, а такође и сточна храна. Обезбијећен им је и зајам за подизање станова и пољопривредних зграда, а уз насеља саграђене су џамије и мектеби. Па ипак, окупационе власти оцијениле су домаћу колонизацију као неуспјелу. То се настојало објаснити с више разлога. Прво, умјесто да искрче додијељено земљиште и учине га зиратним, домаћи колонисти су према оцјени окупационе управе најчешће сјекли шуму и продавали дрво и у тим насељима се задржали толико вре-

4. Књига записника сједница преговора представника муслиманског аутономног покрета и заступника Земаљске владе за Босну и Херцеговину (Преговори су трајали од 7. јануара до 30. априла 1908. године). Библиотека Архива СР Босне и Херцеговине, Записник 13. сједнице од 20. фебруара 1908. године, стр. 19. Информација Ј. Микулиа, дворског савјетника у Земаљској влади. (Даље само: Књига записника).

5. Исто, стр. 17.

6. Подаци су на основу информације дворског савјетника Ј. Микулиа. (Упоређи званичне податке до краја 1905, према којим је у БиХ подијељено на 2.730 домаћих породица укупно око 8.571 хектар земљишта. Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Herzegovina. 1906. Wien, 1906. стр. 338). (Даље само Bericht). Књига записника. Записник 13. сједнице од 20. феб. 1908, стр. 20 – 21.

мена док додијељену шуму не би потпуно исјекли а новац потрошили. Друго, власти су објашњавале да се домаћи сељак показао неспремним да напусти свој првобитни кућни праг и било му је прихватљивије да уз свој мали посјед добије ерарну земљу, него да се сели у други крај. Поред тога, у близини његове куће стајала му је на располагању опћинска шума и пашњак, па се тако, донекле, обезбјеђивао за дрварење и пашарење. Власти су се тужиле да Херцеговци посебно нерадо крећу у Босну, иако су оскудијевали у обрадивој земљи. Домаћем колонисти се приписивало и то да неће да прими веће земљиште од 60 дунума. У просјеку су узимали 30 – 40 дунума, па су власти чак интервенирале код угледнијих Муслимана да утичу на сиромашније сељаке да прихвате понуђену државну земљу.

Неуспјех домаће колонизације окупационе власти су узеле као разлог за насељавање страних колониста. Требало је, наводно, да они својим доласком унаприједи пољопривреду у Босни. Искључивало се у тој акцији постојање политичких мотива, иако је у подтексту такве акције окупационе власти нужно био присутан политички моменат. Није случајно да су и првим насељима страних колониста давани страни називи, иако су се налазили усред територије насељене нашим становништвом.

Потребно је упозорити да колонизацији странаца на ерарној земљи, која датира од 1894. године, претходи такође колонизација странаца која је почела 1880. и 1881. године. Власти су, међутим, тврдили да ово насељавање странаца није услиједило на њен потицај и да се ови колонисти нису насељавали на ерарном земљишту него су куповали земљу од приватних лица и тако стварали своје насеобине прво у бањалучком и градишком котару, а затим на подручју бијељинског котара. Слична насеља страних колониста настала су нешто касније и на подручју прњаворског, босанско-новског, костајничког и дервентског котара. Окупациона власт је на сва уста хвалила поменута насеља страних колониста. По њеној оцјени, насељеници су вриједни и искусни пољопривредници, који су унапређењем својих посједа и рационалном обрадом земље вршили позитиван утицај на домаће пољопривреднике. Отворено је питање колико је ово прво насељавање страних колониста резултат приватне иницијативе. Довољан је и површан осврт на тадашњу штампу у Монархији, па да се стекне утисак како се стварала једна општа клима у јавности за насељавање Босне и Херцеговине непосредно после њене окупације. Од ове акције утицајни кругови у Монархији нису били далеко.

Насељавање страних колониста које је услиједило, како сам већ констатовоао, 1894. године, и то на потицај окупационих власти и на ерарном земљишту, прво је остварено на подручју прњаворског котара. Насељавање прво на овом котару (а видјели смо да су и раније насеобине страних колониста управо на овом подручју почеле да се стварају) објашњавало се посебно повољном структуром земљишта за намијењене сврхе. На подручју прњаворског котара 57,55% земљишта било је покривено шумом, а 38,12% представљало је обрадиво земљиште.⁷⁾ То је омогућавало да и после крчења једног земљишта колонисти увијек остане довољно шуме за подмирење потреба дрварења и испаше.

7. Књига записника. Записник 13. сједнице од 20. феб. 1908. стр. 14.

Према подацима окупационих власти које су на тражење муслиманске делегације у преговорима изнијели, излази да је колонизација страних насељеника на ерарно земљиште до закључно 1906. године обухватила укупно 2015 породица, односно 10.714 лица на земљишту од укупно 22.493 хектара површине.⁸⁾ То земљиште највећим дијелом било је покривено шумом или су то били пропланци и уопште земљиште погодно за дрварење. Окупационе власти су објашњавале да су, насељавајући стране колонисте, водиле рачуна да не буду том приликом повријеђена права домаћих становника у погледу испаше и дрварења, а такође имало се у виду да се насеља стварају ван насеља домаћег становништва и на земљишту за које се знало да је ерарно. Међутим, у пракси то није било тако и представници муслиманског аутономног покрета у току преговора са представницима Земаљске владе изнијеће бројне примјере гдје се управо обрнуто радило.

На подручју Херцеговине није било колонизирања странаца, јер није било погодног земљишта за ту сврху. Страним колонистима, приликом додјеле ерарне земље, уступани су истовремено цијели комплекси који укључују прилазни пут, земљиште намијењено за планиште, затим за загајивање и тим чињеницама се правдало да су колонисти са стране добијали веће комплексе земље него домаћи колонисти. Страни колонисти нису, уз то, имали право на кориштење опћинских пашњака и нису имали право дрварења. Влада је тврдила да није преферирала стране колонисте на рачун домаћих сељака и сваки страни колонист био је обавезан да приложи 600 форинти, односно сваки онај који не би приложио 1200 круна, није се ни могао ни населити као колонист у Босни. Избјегавало се на тај начин да се насељавају сасвим сиромашни колонисти, а водило се и рачуна да буду добри пољопривредници. Одбацивани су приговори да су страним колонистима даване бројне повластице и, уколико су чињене какве олакшице, онда су то били појединци и опћенито изнимни случајеви.

Насељавајући стране колонисте, окупациона управа је развијала теорију како су сељаци из Мађарске, Чешке и других земаља марљивији од домаћих сељака, да имају веће искуство у рационалнијој обради земље, па ће њихово насељавање у Босни подстаћи домаће сељаке на напреднији начин обраде земље. Тврдило се стварно да под утицајем страних колониста домаћи пољопривредници почињу боље да обрађују своју земљу па је, чак, тај моменат узет као разлог за обуставу 1905. године даљег насељавања страних колониста и за концентрисање пажње на подстицање домаће колонизације. У ствари су и касније у току 1906. године стизали страни колонисти у Босну.⁹⁾

8. Исто, записник 13. сједнице од 20. феб. 1908. стр. 21. Записник 15. сједнице од 27. феб. 1908. стр. 14 – 15. Према званичним подацима, до краја 1905. године насељено је 1817 породица страних колониста са 9.660 лица на земљишту које износи 21.892 хектара и 3.590 м². Bericht за 1906. стр. 339.

9. Књига записника. Записник 15. сједнице од 27. феб. 1908. стр. 16. – Да се насељавање страних колониста наставило и 1906. године, види се из чињенице да је број страних колониста, према извјештају Заједничког министарства финансија делегацијама угарског и аустријског парламента до 1906. године износио 1.817 породица са 9.660 лица, а населило се на земљишту од 210.892 катастарска дунума површине, док је према информацији дворског савјетника Микулиа у муслиманској делегацији тај број износио 2.015 породица страних колониста са укупно 10.714 лица на земљишту од 224.930 катастарских дунума. Ова разлика услиједила је према објашњењу представника Земаљске владе на тај начин што су се и у току 1906. године страни колонисти населили у котару Дервента и Прњавор, и то су учинили на своју руку, купујући земљу у близини својих рођака и пријатеља.

Не чине се увјерљивим разлози који су, наводно, понукали окупациону управу да закључно са 1905. годином обустави даљу колонизацију страних досељеника. И Ф. Шмид у својој *Историји Босне и Херцеговине под аустроугарском управом* не прихвата то као прави разлог, наиме да је домаћи пољопривредник под утицајем страних колониста стао на ноге и да оријентација власти треба да се концентрише на унапређење унутарње колонизације. Он каже да се тиме застиру стварни мотиви за такву одлуку који се могу наћи у снажном бујању националног покрета у Босни и Херцеговини, који је стварно присилио окупациону управу да у том питању мијења своју политику.¹⁰) Свакако, да ову промјену треба довести у везу са нешто измијењеним курсом политике аустроугарске управе у Босни и Херцеговини коју је инаугурисала Бурнјанова администрација.

Треба, међутим, у вези са одлуком окупационе управе да се обустави даља екстерна колонизација одмах истаћи да Земаљска влада није била истовремено спремна у преговорима са муслиманском делегацијом да да сигурне гаранције да се насељавање страних колониста у потпуности обуставља. Она је одбијање једне такве децидне одлуке објашњавала тиме да је њено неприкосновено право да располаже ерарном земљом онако како она налази да је цјелисходно и уједно је истакла да не искључује могућност да се из одређених разлога не омогући поновно насељавање страних колониста. Земаљска влада је такође одбијала да стране колонисте у Босни и Херцеговини третира као странце, како су то тражили представници муслиманског аутономног покрета у преговорима с њом. За аустроугарску окупациону управу у Босни и Херцеговини страни колонисти, као припадници Монархије, не могу се третирали странцима, већ домаћим људима. А уколико се радило о страним колонистима који нису припадници Монархије, они као страни држављани, по њеној оцјени, имају право по Отоманском закону од 7. сефера 1284. године да посједују непокретну имовину, изузев на подручју покрајине Хеџас, па су у том погледу изједначени са отоманским поданицима.

Своју оријентацију од 1905. године на подстицање унутрашње колонизације домаћих сељака у преговорима са представницима муслиманског аутономног покрета Земаљска влада настојала је документовано доказати. С тим у вези је истакнут податак да је до тада (а преговори се воде првих мјесеци 1908. године) подијељено сиромашним домаћим сељацима 116.280 катастарских дунума површине државног земљишта (око 9.000 ha) на укупно 4.331 породицу са 24.336 лица.¹¹) Овим податком жељело се обеснажити оно што је у муслиманском меморандуму из 1906. године изложено у вези с питањем унутрашње колонизације. При томе се истицало да су окупационе власти строго водиле рачуна да колонисте насељавају на ерарној земљи, па стога оне немају шта да врате опћинама, вакуфима и приватним лицима када им нису ништа ни одузели.

То су у битноме становишта Земаљске владе у погледу на њену политику спољње и унутрашње колонизације.

10. Dr Ferdinand Schmid, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich – Ungarns*. Leipzig, 1914. стр. 247.

11. Књига записника. Записник 13. сједнице од 20. феб. 1908. стр. 16. Информација дворског савјетника Микулина.

Своје становиште о истом питању, које је првобитно формулисано у меморандуму из 1906. године, муслиманска страна у преговорима са представницима Земаљске владе овом приликом је разрадила и конкретизовала новим приједлозима. Она је одмах владино образложење разлога за провођење спољње и унутрашње колонизације оцијенила као депласирано. Сматрала је, такође, да су нетачни наводи да је страним колонистима додјеливано земљиште искључиво из ерара, и то утолико прије што до тада, обећано излучивање балталика и мера из ерарног земљишта уопште није проведено. Окупационе власти су стално обећавале да ће приступити излучивању мера и балталика и државног земљишта, али су одбијале да за то утврде коначан рок, као што су, иначе приликом провођења њених других мјера, на примјер, паушалирања десетине и других мјера, уобичајено чинило.

Муслимански представници у преговорима са Земаљском владом осудили су праксу окупационих власти да насељима страних колониста дају стране, редовно њемачке називе, чиме се већ не искључује јасно политичко обиљежје ове праксе. Озбиљно су приговорили и пракси да су страни колонисти у просјеку добивали веће парцеле земљишта од домаћих колониста. Они су се послужили и званичним подацима, према којима је једна домаћа фамилија колониста добијала у просјеку 70 катастарских дунума површине или 15 дунума по глави, док је једна фамилија страног колонисте добијала 110 дунума површине или 21 дунум по глави.¹²⁾ Видјели смо како су представници Земаљске владе објашњавали ову појаву. Наводило се даље да су страним колонистима чињене и друге погодности, као на примјер давање новца у зајам без камате, бесплатна додјела грађе за градњу куће и пољопривредних зграда, бесплатна додјела сјемена за сјетву. Страни колонист ослобођен је прве три године плаћања пореза и коначно након десетгодишње обраде земље, која му је додијељена, он постаје њен стварни власник. Муслимански представници у преговорима са владом истicali су да је насељавање страних колониста утолико мање оправдано када домаћи сељак и сам оскудијева у земљи.

У току преговора са Земаљском владом муслимански представници су документовано и на конкретним примјерима оснажили наводе из свог меморандума из 1906. године у коме су навели да су окупационе власти додјеливале страним колонистима бесплатно или уз минималну одштету земљиште, шуме и пашњаке, који су били у посједу приватних лица, градских или сеоских опћина и вакуфа.

Указаћемо овом приликом само на неке конкретне примјере. Код села Козарца у близини Приједора додјелијен је пашњак звани Урије са укупно 4 – 5000 катастарских дунума површине већинном људима са стране, иако домаћи људи оскудијевају у земљи и пашњацима; иа планини Козари пашњаци звани Пашини коначи са укупно 2.000 катастарских дунума, који су власништво вакуфа, укњижени су као ерарно земљиште.¹³⁾ Сличан случај се десно у Костајници, гдје је окупациона управа одузела земљу мухаширима из Србије и додјелила страним колонистима. То земљиште било је

12. Исто, Записник 15. сједнице од 27. феб. 1908. стр. 23.

13. Исто, Записник 14. сједнице од 25. феб. 1908. године.

ерази мирија и балталик, које је њима турска влада још 1862. године додијелила.¹⁴⁾

По наводима муслиманских делегата у преговорима са Земаљском владом, окупационе власти су и од приватних лица одузимали земљу и додјеливали је страним колонистима. Тако су у босанско-градишком котару у селу Врбашка додијелили петнаесторици страних колониста земљу Махмуд-бега Цинића из Бање Луке; страним колонистима додијељена је и земља посједника Ибрахимбеговића из Бање Луке.¹⁵⁾ У босанско-градишком котару у селу Церовљанима насељено је 36 кућа страних колониста на шумском земљишту које је својина Хаци-аге Чатића и његових рођака из Бос. Градишке, итд.¹⁶⁾ Простор нам не дозвољава да наведемо све такве случајеве, али постоје бројни случајеви, према наводима муслиманских представника у преговорима са Земаљском владом, да су окупационе власти приликом састављања грунтовних књига приватни и вакуфски посјед, као и ерази метруке, укњиживали као ерарни посјед. Само са подручја власеничког и бијељинског котара жалили су се муслимански посједници да им је на тај начин одузето преко 70.000 катастарских дунума земљишта и подијељено страним колонистима, иако су они своје право на речено земљиште могли доказати турским тапијама, хуцетима, худуднамама и тапијама постојеће окупационе управе.¹⁷⁾

У току преговора представници вођства муслиманског аутономног покрета формулисали су своје становиште према колонизационој политици окупационе управе у Босни и Херцеговини и изразили га у неколико слиједених тачака:

Прво, окупациона управа треба да обустави додјелу ерарне земље било у закуп или у посјед свим страним колонистима; друго, да сви колонисти који су населили земљиште за које се ваљаним документима може доказати да представља ерази метруке или приватно власништво, исто напусте, а ако је то неизводљиво, да се оштећеним становницима или посједницима надокнади губитак додјелом одговарајућег земљишта из ерара; треће, пошто се излучи балаталик, мере и приватно земљиште из ерара, треба сваком припаднику Босне и Херцеговине (мисли се на домаће људе), који оскудијева у земљишту, исто додијелити из ерара; четврто, да се кметовима ерарна земља може додијелити само под условом ако свој чифлук напусте и преселе се потпуно на ерарно земљиште које им је додијељено.¹⁸⁾

Већину наведених захтјева муслиманских представника Земаљска влада није била спремна да прихвати. Већ смо раније констатовали да је Земаљска влада одбила да пружи сигурне гаранције да неће више насељавати стране колонисте. Она ће такво обећање дати тек 1910. године у Босанском сабору. Није прихваћен ни захтјев муслиманских представника да се сви колонисти уклоне са земљишта које је означено као ерази метруке или пак као приватни посјед, јер је такво земљиште, додијељено страним

14. Исто, стр. 39.

15. Исто, стр. 39 – 40.

16. Исто, стр. 40.

17. Исто, Записник 33. сједнице од 30. априла 1908. стр. 59 – 62.

18. Исто, стр. 55 – 56.

колонистима, оцијењено као ерарно и на основу грунтовнице 1884. убиљежено са тим својством. За овакво своје становиште Земаљска влада налазила је подлогу у чињеници да у вријеме када су колонисти насељавали наведено земљиште тада у формалном смислу и није било опћинских пашњака и шума, а окупационе власти су, наводно, водиле рачуна да се колонисти насељавају свугдје тамо гдје неће бити доведено у питање дрварење и пашарење домаћег становништва. Земаљска влада сматрала је да представници муслиманског аутономног покрета не представљају целокупно становништво Босне и Херцеговине, па су их оцијенили неовлашћеним да поставе захтјев да се забрани даља додјела ерарне земље колонистима све док се не изврши излучење балаталика, мера, ерзи мевкуфе, као и приватних посједа. На тај начин је и овај њихов захтјев одбијен.

У питању излучења балаталика и мера из ерара вођени су, иначе, веома дуги и исцрпни разговори између муслиманске делегације и представника Земаљске владе. Овдје није прилика да се у тај проблем детаљније улази. Треба само да констатујем да окупационе власти нису званично одбијале да се то питање регулише и да се цио посао око излучивања реченог земљишта приведе крају. Али је указивала на веома компликоване административне тешкоће у практичном остварењу тога посла, па је избјегавала, како сам већ раније истакао, да за завршавање тог посла утврди тачан рок. То су муслимански представници схватили као избјегавање да се то уопште проведе, што је уистину и било тако. Окупационе власти цио тај посао за све вријеме своје управе Босном и Херцеговином неће окончати. У вези са поменутиим захтјевом муслиманских представника, земаљска влада је одбијала да се након излучења балаталика, мера и приватне земље из ерара само домаћим људима додјељује земља из ерарног фонда с обзиром на то да је и стране колонисте, уколико се радило о држављанима Аустрије и Угарске, третирао земаљским припадницима, а не странцима.

Одбијен је и захтјев којим муслимански представници траже да се кметовима додијели ерарно земљиште тек ако они напусте свој чифлук. Сматрало се да је такав захтјев у супротности са Саферском наредбом, која не познаје једно такво ограничавање општих права кметова. Земаљска влада отворила је могућност да сваки онај који се осјећа оштећен насељавањем страних колониста може путем суда тражити обештећење. Наравно, то претпоставља и ваљане доказе које суд треба да узме у обзир. То је уједно и одговор окупационе управе према бројним тужбама да је насељавањем страних колониста повријеђена имовина вакуфа, приватних лица и др.

Из анализе преговора муслиманских представника са заступницима Земаљске владе, који се односе на колонизациону политику окупационе управе, види се да су захтјеви муслиманске стране само дјеломично прихваћени. Чињеница је да су представници муслиманског аутономног покрета ушли у преговоре са Земаљском владом када је она већ донијела одлуку да обустави колонизирање страних колониста, а то је био један од најважнијих њихових захтјева. Занимљиво је да је Земаљска влада у једином свом извјештају Заједничком министарству финансија оцијенила да је питање које се односи на њену политику колонизације углавном у току преговора са муслиманском делегацијом без посебних тешкоћа скинуто као спорно

питање с дневног реда.¹⁹⁾ Међутим, вођство муслиманског аутономног покрета није било задовољно начином како се то питање у току преговора коначно регулисало. Ипак, ово неће бити сметња да се преговори са земаљском владом, почетком 1908. године, у битним питањима успјешно окончају, с обзиром на то да је учињен уступак окупационих власти у оним питањима које је вођство муслиманског покрета оцијенило да је за њу било витално.

За проблем који је у вези са етничким промјенама у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом, значајно је, свакако, питање исељавања Муслимана у Турску. Потребно је с тим у вези истаћи да се у бројним документима муслиманског аутономног покрета осуђује и оптужује окупациона управа да својом политиком подстиче исељавање Муслимана. Међутим, у свом програму и захтјевима који су формулисали када су приступили преговорима са Земаљском владом, питање исељавања Муслимана није исказано као њихов посебан захтјев којим треба да се регулише проблематика наметнута аутономним покретом.

---

19. Ф. Хауптман, наведена збирка грађе о муслиманском аутономном покрету, док. бр. 277, стр. 564. Извјештај Земаљске владе Заједничком министарству финансија о резултатима преговора са представницима вођства аутономног покрета Муслимана.